

Nehcü'l-Belâğa Bağlamında Hz. Ali'nin Tefsir Metodu

In The Context Of Nehcü'l-Belâğa Hz. Ali's Method Of Tafsir

MAHMUT SÖNMEZ

Geliş ve Kabul Tarihi: 26.04.2021 / 05.06.2021

Öz: Şerif er-Radî tarafından derlenen ve Hz. Ali'ye nisbet edilen Nehcü'l-Belâğa adlı eser, onun hutbe, mektup, emirname ve veciz sözlerinden meydana gelmektedir. Büyük bir âlim, etkili bir hatip ve aynı zamanda bir müfessir olan Hz. Ali, bu eserde yer yer Kur'ân âyetlerini ele almış ve bunlarla metinlerini oluşturmuştur. Bu çalışmada Nehcü'l-Belâğa hakkında kısaca malumat verildikten sonra, Onun hutbe, nasihat, mektup ve tavsiyelerinde geçen Kur'ân âyetlerine getirmiş olduğu yorumlar ele alınıp bunlar üzerinden Hz. Ali'nin bu eserdeki tefsir metodu ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Nehcü'l-Belâğa, Tefsir ve Metot.

Abstract: Compiled by Şerif er-Radî and The work named Nehcü'l-Belâğa attributed to Hz. Ali, his sermon consists of letters, orders and laconic words. A great scholar, an influential orator and also a commentator Hz. Ali, in this work, he dealt with the verses of the Quran from place to place and made the texts more effective with them. After giving brief information about Nehcü'l-Belâğa in this study, his comments on the Qur'anic verses in his sermons, advice, letters and recommendations are discussed and Hz. Ali's tafsir method in this work will be revealed.

Keywords: Hz. Ali, Nehcü'l-Belâğa, Tafsir and Method.

* Dr. Öğretim Üyesi | İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
mahmutsonmez25@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-1709-327X

Giriş

Büyük bir âlim, son derece cesur, zahid ve hatip olan Hz. Ali,¹ Hz. Peygamber'in; "*Ben ilmin şehriyim, Ali ise kapısıdır*"² iltifatına mazhar olmuş ve "*Bana Allah'ın Kitabı'ndan sorun! Vallahi, hiçbir âyet yoktur ki, gece mi gündüz mü, ovada mı dağda mı nâzil oldu bilmiş olmayayım*"³ ifadesiyle tefsîr sahasındaki ilmi vukufiyetini açıklamış mümtaz bir şahsiyettir. Çocukluğundan itibaren vahyin hayat veren iklimi altında yetişen Hz. Ali, "*Ey insanlar! Beni kaybetmeden önce dilediğinizi bana sorun; çünkü ben semanın yollarını, arzın yollarından daha iyi bilirim*"⁴ beyanıyla da ilahi ilhama mazhar olduğunu belirtmiştir.

Hz. Ali'nin hitabette ne derece mahir olduğunun en önemli göstergesi, ona nisbet edilen Nehcü'l-Belâğa isimli eserdir. Onun hutbe, mektup, emirname ve veciz sözlerinden oluşan bu eser, X. yüzyılda yaşamış olan Hz. Ali'nin vefatından yaklaşık 360 yıl sonra tamamlanmıştır.⁵ Seyyid Şerif er-Radi'nin derlediği iddia edilen bu eser, Hz. Ali'ye izafe edilmesinden dolayı Şia için Kur'ân-ı Kerim'den sonra en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir. Müellif derlediği eserin onu okuyup belleyenlere söz söyleme sanatı kapılarını açacağını ve edebî yeteneklerini geliştireceği kanaatini taşıdığından kitabına "belâgat yolu, belâgat çığırı" anlamına gelen bu ismi vermiştir.⁶

Nehcü'l-Belâğa, ortaya çıkışından bugüne kadar çeşitli tartışmalara konu olmuş, nakledilen sözlerin Hz. Ali'ye ait olamayacağı, derleyeni tarafından uydurulup ona nisbet edildiği veya derleyenin esere kendisinden bazı kısımlar eklediği ve derleyicinin Şerif er-Radi değil küçük kardeşi Şerif el-Murtaza olduğu gibi hususlar tartışılmalıdır.⁷ Aynı şekilde eserin tamamen Hz. Ali'ye ait olduğunu savunanlar olduğu

¹ Muhammed Abdulmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviye*, (Kahire: Kütübi'l-İlmiye, ts), 1: 245.

² Ebu Abdillah Hakîm en-Nisaburî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmî, 1990), Ma'rifetü's-Sahâbe, 8.

³ Muhammed Hüseyinî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1995), 1: 96.

⁴ Şerif, er-Radi, *Hz. Ali, Nehcü'l-Belâğa*, thk., Muhammed Abduh (Kum: İntişarâtu Likâi, 2004), 210.

⁵ Siddık Korkmaz, "Nehcü'l-Belâğa'nın Müellifi ve Metni İle İlgili Problemler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23, (2007), 166.

⁶ İsmail Durmuş, "Nehcü'l-Belâğa", *DİA.*, Ankara, 2007, 32: 539.

⁷ Korkmaz, "Nehcü'l-Belâğa'nın Müellifi ve Metni İle İlgili Problemler", 166.

gibi, içerisindeki bazı ifadelerden dolayı derleyeninin esere kendi görüşlerini kattığını iddia edenler de olmuştur. Kitapta yer yer ashaba yönelik saldırıların bulunması; vasi ve vasilikten bahsedilmesi; zaman zaman gelecekte vuku bulacak sosyal olaylara yer verilmesi; vezirlerin, yöneticilerin, valilerin, kadıların ve âlimlerin yaşantılarının ve ahlaklarının şiddetle yerilmesi ve bu konuşma ile mektupların bir kısmının diğer kaynaklarda yer almaması gibi konulardan dolayı da bu eser eleştirilmiştir.⁸ Biz konumuz itibariyle bu tartışmalara girmeyeceğiz. Fakat şurası muhakkaktır ki, bu eser ne tamamen uydurmadır, ne de günümüze ulaştığı şekliyle Hz. Ali'ye aittir. Çünkü kitapta yer alan belîğ ifadelerden hareketle tamamını reddetmek doğru bir yaklaşım olmadığı gibi, ondaki tüm ifadelerin Hz. Ali'nin ağzından çıktığı gibi kaydedildiğini savunmak da doğru bir yaklaşım değildir. Dolayısıyla içerisinde bazı abartılı ifadelerden ötürü, onun tamamını töhmet altında bırakmak doğru değildir. Binaenaleyh bir hazinede birkaç sahte paranın bulunması, binlerce altın ve mücevherin kıymetini düşürmemesi gerekir.

Seyyid Şerif er-Razi'nin (ö. 406/1015) derlediği Nehcü'l-Belağa'nın birçok tahkikli basımı yapılarak şerhleri yazılmıştır. Arapça olarak yayınlananların içerisinde, Muhammed Abduh ve Suphi Salih'in hazırladıkları eser, ilim çevrelerince en makbul eser olarak kabul görmüştür.⁹ Nehcü'l-Belağa, ilk kez Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tercüme edilerek Türkçeye kazandırılmıştır.¹⁰ Gölpınarlı'nın çevirisindeki şerh kısımları çıkarılarak hutbe ve mektup bölümlerinin bir araya getirilmesiyle ikinci bir çeviri daha yapılmıştır. Fakat bu çevirinin kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiştir.¹¹ Nehcü'l-Belağa en son olarak Adnan Demircan tarafından yeniden Türkçeye kazandırılmıştır¹² ki; Demircan, bu çeviride Muhammed Abduh'un şerhli¹³ yayımını esas

⁸ Nehcü'l-Belağa'daki sözlerin Hz. Ali'ye aidiyeti ile ilgili tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Adnan Demircan, *Hz. Ali Nehcü'l-Belağa*, Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri, (İstanbul: Beyan Yay., t.y.), 11-14.

⁹ Ali Aksu, "Nehcü'l-Belağa'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, (2008), 35-54.

¹⁰ *Nehcü'l-Belağa*, Hz. Ali'nin Hutbeleri, Vasiyetleri, Emirleri, Mektupları, Hikmet ve Vecizeleri, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, M. Hüseyin Tutya, (İstanbul: 1972).

¹¹ *Nehcü'l-Belağa*: Hz. Ali Buyruğu/Kur'an-ı Natık, (İstanbul: Karacaahmet Sultan Dergâhı Derneği, 2000).

¹² Hz. Ali, *Nehcü'l-Belağa*, çev. , Adnan Demircan, (İstanbul: 2006).

¹³ Radî, *Nehcü'l-Belağa*, thk., Muhammed Abduh, (Beyrut: 1990).

almıştır. Biz de bu çalışmamızı 2004 yılında İran'ın Kum şehrinde basılan Muhammed Abduh'un şerhettiği nüshası üzerinden yürüttük. Nehcü'l-Belâğa; hutbeler, hitabeler; emirnameler, resmî ve özel mektuplar; vecizeler ve öğütler olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde 242 hutbe yer almaktadır ki; bu hutbelerde Allah Teâlâ'dan, Hz. Peygamber'den, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'ten, dünya ve ahiretten, bazı içtimâî ve iktisadî meselelerden, ilk üç halifeden ve Hz. Ali zamanına ait bazı tarihî olaylardan bahsedilmektedir. İkinci bölüm de Hz. Ali'nin Cemel Savaşı'ndan önce, savaş sırasında ve savaştan sonra yazdığı, Muaviye'ye gönderdiği mektuplar, ayrıca idarî mektuplar, emirnameler, ahidnameler olmak üzere yetmiş sekiz (tekrarsız altmış üç) parçadan oluşmaktadır. Hz. Ali'nin vecizelerine ayrılan son bölümde ise 498 özdeyişe yer verilmiştir. Bunlarda din, iman, Kur'ân, ibadet, dünya ve âhiret, akıl ve bilgi, hakikat, adalet, insanlık ve savaş gibi konularla Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e dair vecizelerden¹⁴ meydana gelmiştir.

1. Nehcü'l- Belâğa'da Kur'ân Tefsiri

Hz. Ali Nehcü'l-Belâğa'daki hutbe, emirname ve mektuplarında belîğ olarak söylemiş olduğu sözlerini, çok sayıda Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamber'in hadisleriyle süslemiş ve bu şekilde ifadelerini daha cazip hale getirmiştir. Âyetler bu metinlerde bazen açık olarak yer almış; bazen de onlara işaretler yapılmak suretiyle yetinilmiştir. Bu âyetleri açıklarken "Kur'ân âyetlerinden bazıları diğerleriyle konuşur (destekler) ve birbirlerine şahitlik eder" diyen Hz. Ali, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etme yöntemini kullanmıştır.¹⁵ Aynı şekilde âyetleri açıklarken Hz. Peygamber'in hadislerine atıfta bulunmuştur. Aynı zamanda bir müfessir olan Hz. Ali,¹⁶ bunların yanında kendi içtihat ve re'yi ile de bu âyetlere yorumlar getirmiştir. Nehcü'l Belağa'da yer alan bütün âyetleri ele alıp onlardaki tefsir örneklerini göstermek çalışmamızın sınırlarını aşacağından dolayı burada belirli âyetlerden hareketle Hz. Ali'nin tefsir metodunu tesbit etmeye çalışacağız.

¹⁴ Durmuş, "Nehcü'l-Belâğa", 32: 539.

¹⁵ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 282.

¹⁶ Hz. Ali'nin müfessirliği ile ilgili olarak bkz. Mehmet Seyid Gecit, *Tefsir İlminde Hz. Ali (Katkısı, Yorumu ve Pratik Hayatına Yansımaları)*, (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020).

1. 1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri

Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e (s.a.s) indiren Yüce Allah, indirmiş olduğu kelimadan ne kastedildiğini ebette en iyi bilendir. Bundan dolayı İslam âlimleri, Kur'ân'ın Kur'ân'la yapılan tefsirini, en güzel tefsir olarak kabul etmişler¹⁷ ve ilk asırlardan itibaren bu tefsir şekline büyük ehemmiyet vermişlerdir. Çünkü Allah'ın muradı diğer âyetlerle beraber değerlendirildiğinde daha doğru bir tefsir ortaya çıkacaktır. Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri; Kur'ân'ın bir yerinde mücmel olarak ifade edilen bir ayetin bir başka yerinde tafsil edilmesi, mutlakin kayıtlanması ve umumun da tahsis edilmesi anlamına gelmektedir.¹⁸

Hz. Peygamber de zaman zaman âyetleri tefsîr ederken âyeti âyetle tefsîr etme metodunu kullanmıştır. Hz. Ali de bu eserdeki metinlerde aynı yöntemi kullanmıştır. Onun bu yöntemi nasıl kullandığını misallerle ortaya koymaya çalışacağız.

Örnek-1

Bir gün bir adam Hz. Ali'ye gelerek, Allah'ı gözüyle görmüş olacak şekilde vasfetmesini ister. O da bu söze hiddet eder, halkı namaza çağırarak, Kûfe Mescidinde onları toplar, mescid dolunca, hiddetleri benizlerinden anlaşılır bir halde minbere çıkıp Allah'a hamd ü senâ, Rasûlullah'a salât ve selâmdan sonra bu hutbeyi okur. Bu hutbeye "Hutbet'ül-Eşbâh" yâni "cisimleri, varlıkları anlatan hutbe" denir ve bu hutbe Hz. Ali'nin en belîğ hutbelerinden biridir. Bu konuşmasını aşağıdaki âyet-i kerime ile taçlandırır.

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ * اِذْ نُسَوِّدُكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِيْنَ

"Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk".¹⁹

Hz. Ali hutbesinde Allah'ı yaratılmış varlıklara benzeterek Ona ortak koşanlarla ilgili olarak şöyle buyurur: "Şehadet ederim, bilirim, bildiririm ki; Seni, yarattıklarının birbirinden ayrı uzuvları gibi uzuvlara sahip sanıp onlara benzeten, hikmetinle ete, deriye bürüdüğün

¹⁷ Bedreddin Muhammed Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman ve Diğerleri, (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1994), 2: 174; Celaluddin Abdurrahman es-Suyuti, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed b. Ali, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2006), 2: 175-176.

¹⁸ Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 173; Suyuti, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 2: 175-176.

¹⁹ Şuara, 26/97-98.

kemiklere benzer şeylere sahip sanan, Sana cisim isnad eden, Seni tanımaya dair içinden geçen düşünceleri bir şeye bağlayamamış ve kalbi Senin benzerin olmadığına dair kesin bilgiye ulaşamamıştır. Sanki o, ‘*Vallahi, biz gerçekten, apaçık bir sapıklık içindeymişiz; çünkü biz sizi Âlemlerin Rabbiyle eşit bir tutuyorduk*’ diyerek tabi olanlar, önderlerinden teberrî ettiklerini hiç duymamıştır.²⁰

Bu açıklamalarıyla Hz. Ali, Allah’a cisim isnat edenlerin ve O’na kendi yarattıklarını ortak kabul edenlerin, Yüce Allah’ı gerçekten tanıyamadıklarını belirtmiş, bu inanca sahip olanların mahşer meydanındaki son pişmanlıktan habersiz olduklarını bildirmiştir. Ayrıca bu âyetin izahında, “tabi olanların, önderlerinden kaçacağı günü” hatırlatarak o günde müşriklerin, ne derece pişman olacaklarını hatırlatmış ve onların bu gerçeklerden gafil olduklarını bildirmiştir. O, bu açıklamasıyla Kur’ân’ın bu âyetini, “(Kötülere) uyanlar şöyle derler: *Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!*”²¹ âyetiyle tefsir etmiştir.

Örnek-2

Âlimlerin bir mes’ele hakkında vermiş oldukları farklı fetvalar ile ilgili yapmış olduğu bir konuşmasında Hz. Ali şunları söylemiştir: “Onlardan birine herhangi bir hüküm konusunda bir dava ulaştığında kendi görüşüyle hükmeder. Sonra aynı mes’ele, bir başkasına götürüldüğünde o da ona aykırı bir hüküm verir. Sonra bu hüküm verenler, kendilerini hâkim olarak atayan liderin huzurunda toplanıp hepsi de kendi görüşlerinin doğru olduğunu savunurlar. Peki, İlâhları bir, peygamberleri bir, kitapları birdir. Allahu Teâlâ mı ihtilafı emretti de onlar ona uydular? Yoksa Allah, ihtilafı yasakladı da onlar mı O’na isyan ettiler?” Ya da Allah, noksan bir din indirdi de tamamlanması için onlardan mı yardım diledi? Veya onlar Allah’ın şerikleri midir ki söyledikleri ve razı oldukları olsun? Ya da Allah tam bir din indirdi de Peygamberi tebliğ konusunda kusuru mu oldu?”²² Hâlbuki noksan sıfatlardan münezze olan Allah; “... مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ” “*Kitapta*

²⁰ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 178-179.

²¹ Bakara, 2/167.

²² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 76.

hiçbir şeyi eksik bırakmadık”²³; bir diğer âyette de, *“Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama... olarak indirdik”*²⁴ buyurmaktadır. Yüce Allah, Kur’ân’ın bir kısım âyetlerinin, diğer âyetlerini tasdik ettiğini bildirmekte ve onda bir biriyle çelişen âyetlerin olmadığını zikrederek şöyle buyurmaktadır: *وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا* “Şayet bu Kitap Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onlar onda çok ihtilaf görürlerdi”²⁵

Hz. Ali bu âyetleri “Kur’ân’da her şeyin açıklamasının olduğu, onun âyetlerinin birbirlerini tasdik ettiği ve Kur’ân’da hiçbir ihtilâfın olmadığı” şeklinde tefsir etmiştir. Ayrıca Kur’ân’ın maksadının insanları bir araya getirmek olduğunu belirten Hz. Ali, “Kur’ân’ın kendisi hakkında yapılan ihtilafları ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiş ve kendi reyleriyle Ona muhalif fetva veren âlimleri de eleştirmiştir. Bu âyetlerin tefsirinde de görüldüğü üzere Hz. Ali, Kur’ân’a bütüncül bakarak konuyla ilgili âyetleri bir araya getirmiş ve yaklaşımıyla Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsir etme metodunu kullanmıştır.

Örnek-3

Hz. Ali, “Hutbetü'l-Eşbâh” isimli meşhur hutbesinde melekler ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır:

“Allah onları (melekleri) çeşitli şekillerde yaratmıştır. Kanatları vardır. Allah’ın yüceliğini tesbih ederler, bir şey yaratık iddiasında bulunmazlar. Bilakis onlar şerefli kullardır. *لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ* “O’ndan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O’nun emirlerini yerine getirirler.”²⁶ Allah onları vahyin emini olarak yaratmıştır. Hiçbiri sapmaz, günah işlemez, zamanın geçmesiyle ölmezler. Aralarında kin ateşi yoktur. Onlarda vesvese bulunmaz. Onların, yağmur yüklü bulutların, yüksek dağların ve karanlıkların içinde olanları vardır. Onlar devamlı ibadetle meşguldürler. Onlar Allah’ı tanımanın tadını almışlardır. Kendilerini beğenip geçmiş amellerini abartmamışlardır. Allah’a karşı huşû’ içindedirler. İbadetlerinde gevşek davranmazlar, Allah’tan ümit kesmezler. Kulluk makamında saf tutarlar. İşin kolayına kaçmazlar, O’nun emirlerine tabi

²³ En’âm, 6/38. Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 76.

²⁴ Nahl, 16/89. Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 76.

²⁵ Nisa, 4/82. Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 76.

²⁶ Enbiya, 21/27.

olmada kusur göstermezler. İnsanlar Allah'tan yüz çevirince onlar sadece Allah'a rağbet ederler. Hiçbir zaman ibadetlerine son vermezler. Aşkla şevkle ibadet ederler. Şeytan kendilerine musallat olmadığından Rablerine karşı çıkmazlar, birbirlerine düşmezler, hasetlik yapmazlar. Şek, şüphe, gevşeklik ve yorgunluk kendilerini kulluk yapmaktan alıkoymaz. Gök katmanlarında secde etmeyen ve amel etmeyen hiçbir melek yoktur. Allah'la ilgili bilgileri artar, kalplerinde Allah'ın yüceliği daha da ziyadeleşir.²⁷

Hız. Ali'nin meleklerle alakalı bu izahları, Kur'an'ın değişik âyetlerinde onların vazifelerini bildiren âyetlerin serdedilmesinden ibarettir. Nitekim Yüce Allah, melekleri anlatırken; "onların şerefli varlıklar oldukları,²⁸ asla Allah'a isyan etmedikleri, emredilen şeyleri hemen yerine getirdikleri²⁹ ve onların müminlerin günahlarının affedilmesi için Allah'a dua ettikleri"³⁰ vb. özellikleri zikredilmiştir.

1. 2. Kur'an Âyetlerine İşaret Ederek Tefsir Etmesi

Örnek-1

Hız. Ali okuduğu bir hutbesinde de Kur'an'ı sağlam bir ip ve yol gösterici bir rehber olarak nitelemiş ve bu yorumuyla *وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا* "Allah'ın ipine sımsıkı sarılın"³¹ âyetine işaret etmiştir. Aynı şekilde O, Kur'an'ı salt bir bilgi kaynağı olarak görmemiş, dünya ve ahiret mutluluğunu yakalama babında bir mürşid olarak algılamıştır.³² Bu izahlarıyla da *إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا* "Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler"³³ âyetine işarete bulunmuştur.

Peygamberler hakkında yaptığı bir konuşmasında şu noktalara dikkat çekmiştir:

"Noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah insanları, gönderilmiş bir nebiden, indirilen bir kitaptan, gerekli olan bir delilden ya da sağlam bir yoldan asla yoksun bırakmamıştır. Onlar öylesine peygamberlerdir ki,

²⁷ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 195-200.

²⁸ İsrâ, 17/40; Saffât, 37/150; Fâtır, 35/1; Enbiyâ, 21/26.

²⁹ Tahrim, 66/6; Enbiyâ, 21/26.

³⁰ Mümin, 40/7-9.

³¹ Ali İmran, 3/102.

³² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 312.

³³ İsrâ, 17/9.

ne sayılarının azlığı yüzünden emirleri bildirmede bir kusurda bulunmuşlardır, ne de yalanlayanların çokluğu yüzünden vazifelerinde bir noksanlık yapmışlardır. Kimisi gelip geçmiştir; kendisinden sonra gelecek peygamberin adını bildirmiştir; kimisi çıkıp gelmiştir; ondan önceki onu tanıtmıştır.”³⁴

Hz. Ali bu ifadeleriyle Yüce Allah'ın kullarına merhametinden dolayısıyla her devirde onlara mutlaka bir peygamber ve kitap gönderdiğini belirtmiş, onlardan bir kısmının da kendinden sonra gelecek peygamberin isim ve özelliklerini beyan ettiğini açıklamıştır. Bu izahlarıyla Kur'ân-ı Kerimin değişik âyetlerinde açıklanan şu hususlara işaret etmiştir: “Meryem oğlu İsa: *"Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmet olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'tan size gönderilmiş bir peygamberiyim" demişti*”.³⁵ “*Andolsun ki biz, 'Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının' diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik*”.³⁶ “*...Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz*”.³⁷ “*And olsun ki, senden önce çeşitli ümmetlere peygamber göndermiştik*”.³⁸

Bu yol-yordam üzere çağlar geçmiştir, zamanlar aşmıştır; babalar geçip gitmiş, oğullar, yerlerine geçip yetmişlerdir. Sonunda, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, va'dini yerine getirmek, elçiliğini tamamlamak için Hz. Muhammed'i (s.a.s) elçi olarak gönderinceye kadar asırlar ve zamanlar peşpeşe geçti, babalar geçip gitti ve arkalarından çocukları geldi. Gerçek şu ki, kendinden önceki nebilerden misak alınmıştır. Onun alametleri tanıtılmış, doğduğu yer ve zaman yüceltilmiştir.³⁹

Hz. Ali, bu ifadeleriyle Kur'ân'ın farklı surelerinde belirtilen gerçeklere işaret etmiştir. Nitekim Yüce Allah peygamberlerden daha sonra gelecek elçiye (resul) iman edeceklerine ve onu destekleyeceklerine dair söz aldığını Kur'ân'da şöyle beyan etmektedir: “*Allah peygamberlerden, 'Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra yanınızdakini tasdik eden bir elçi*

³⁴ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 44.

³⁵ Saff, 61/6.

³⁶ Nahl, 16/36.

³⁷ İsrâ, 17/15.

³⁸ Hicr, 15/10.

³⁹ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 44.

size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz' diyerek söz almış, 'Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?' dediğinde 'Kabul ettik' cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine 'O halde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim' buyurmuştu".⁴⁰ Bu âyette bizzat peygamberlerden söz alınması değil, onların kendi ümmetlerinden Hz. Muhammed geldiğinde Ona iman edeceklerine ve Ona destek vereceklerine dair söz almış olmaları kastedilmiştir.⁴¹

Örnek-2

Değişik zamanlarda irad ettiği hutbelerince Cenab-ı Hakk'ı çeşitli sıfatlarıyla tavsif ederek medh-u sena etmiştir. Konuyla ilgili olarak bir hitabesinde şöyle demiştir: "Hamd, Allah'a ki, övenler onu lâıyıkıyla övemezler; nimetlerini sayıp dökenler, onları söyleyip bitiremezler; çalışıp çabalayanlar, hakkını eda edemezler. Öyle bir mabuddur ki, derin düşünceler onu idrak edemez; akıl fikir denizine dalanlar, zatının künhüne eremez. Bir sınır yoktur ki sıfatını sınırlayabilsin; bir vasıf yaratılmamıştır ki zatına lâıyık bulunsun. Yaratılanları, kudretiyle O yaratmıştır; rüzgârları, rahmetiyle O estirmiştir; yarattığı yeryüzünü, kayalarla perçinlemiş, pekiştirmiştir".⁴²

Hız. Ali bu hutbesinde Yüce Allah'ı insanların layığıyla övemeyeceklerini, Onun vermiş olduğu nimetleri saymaya kalksalar sayamayacaklarını ve kullarına yaptığı sayısız in'am ve ihsanların hakkını ödeyemeyeceklerini belirtmiştir. Bu izahlarıyla insanların Allah'ın "nimetlerini saymaya kalksalar sayamayacaklarını ve kullarına yaptığı sayısız in'am ve ihsanların hakkını ödeyemeyeceklerini"⁴³ ifade ederek Kur'an'ın değişik yerlerinde vurgulanan hususları dile getirmiştir. Bu şekilde Yüce Allah'a hamd ve senadan sonra akıl, fikir ve düşünce noktasında son derece derin meleke sahibi olanların Onu idrak edip künhüne vakıf olamayacaklarını vurgulamış ve bunlara gerekçe olarak da Allah'ın sıfatlarını sınırlandıracak bir vasfın olmadığını ve O'nun zatına layık bir vasfın yaratılmamış olduğuna bağlamıştır. Bu

⁴⁰ Ali İmran, 3/81

⁴¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000). 3: 331-332; Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsirü'l-Kebir=Mefatihü'l-Ğayb*, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, 1420), 8: 114-116.

⁴² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 34.

⁴³ İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18.

ifadeleriyle de Hz. Peygamber'in, "*Allah'ım, gazabından rızana, ikabından bağışlamana, senden sana sığınırım. Seni sana lâyük övmeyle övmeme imkân yok benim için; sen, kendini nasıl övdüysen öylesin*"⁴⁴ diye yapmış olduğu duaya atıfta bulunmuştur. Daha sonra "*rüzgârları, rahmetiyle o estirmiştir; yarattığı yeryüzünü, kayalarla perçinlemiş, pekiştirmiştir*" beyanıyla aynı şekilde Kur'ân'ın değişik surelerinde dikkat çekilen hususları dile getirmiştir.⁴⁵

Örnek-3

Gökyüzü ve yıldızları anlattığı bir konuşmasında şöyle demiştir:

"Gökleri, bir yere bağlı olmaksızın yarattı, yollarını tanzim edip gediklerini/çatlaklarını giderdi. Emriyle gökten inenlere, yarattıklarından amelleriyle göğe yükselenlere⁴⁶ yollarını kolaylaştırdı. Bir duman halindeyken ona seslendi de onlar bir araya geldiler. Kilitlenmesinden sonra kapılarının dilsizliğini söktü. Yollarına parıl-parıl parlayan yıldızlardan nöbetçiler dikti. Kudretiyle havanın boşluğunda hareket etmesini sağladı. Emrine teslim olarak durmasını emretti. Güneşini, gündüzünde her şeyi gösteren; ayını ise, gecede silinen bir âyet kıldı. Onları, akıp gidecekleri mecralarında hareket ettirdi. Gidecekleri yerlerde konaklarını takdir etti. Bu sayede geceyle gündüzün ayrılmasını ve ölçüleriyle, yılların sayısı ve hesabının bilinmesini murat etti. Sonra buldukları boşlukta hareket ettikleri medârı/yörüngeyi tayin etti. Göğü, uzaklıkları yüzünden gözlere görülmeyen ve yıldızlarının ışıklarından meydana gelen süsüyle semayı bezedi. Alevlerinin parlaklığı ile kulak hırsızlığı yapanları recm etti. Yıldızlardan bazılarını durdukları yerde döndürdü; bazılarını sürdü, yürüttü; kimisini iner, kimisini çıkar bir hale getirdi ve bunların tamamı emir ve irâdesine boyun eğdi"⁴⁷.

Hz. Ali bu konuşmasını tamamen Kur'ân âyetlerine işaret ederek yapmıştır. O, evvela semavatın yaratılmasından başlamış; güneş, ay ve yıldızların Allah'ın takdiriyle belli birer yörüngede hareket ettiklerini belirtmiş ve bunların boşlukta durdurulduklarına dikkat çekmiştir ki,

⁴⁴ Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed et-Taberanî, *el-Câmiü's-Sagîr*, (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 2011), 50.

⁴⁵ Nebe', 78/6-7.

⁴⁶ Bkz. A'raf, 7/57; Nahl, 16/15; Nebe', 78/7.

⁴⁷ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 194-195.

bu husus Kur'an'ın birçok âyetinde de bildirilmiştir. Mesela konuyla ilgili bir âyette Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى* “Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, sonra Arş'a istivâ eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir...”⁴⁸ Daha sonra güneşi, gündüzün her şeyi gösteren; ayı ise, gecede silinen bir âyet olarak takdir ettiğini ve bu sayede yılların sayı ve hesabının bilinmesini istediğinden bahsetmiştir ki, bu da Kur'an'da şu şekilde beyan edilmiştir: *وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحْوُونا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ* “Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet (delil) olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için gecenin karanlığını silip (yerine, eşyayı) aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik”.⁴⁹ Daha sonra yıldızların bir kısmının sabit, bir kısmının seyyar olduklarını; bunların bazılarının uzaklıklarından dolayı gözle görülemediklerini ve bunların tamamıyla gökyüzünün süslendirildiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca yıldızların bir kısmının şeytanları taşlamak için yaratıldıklarını belirtmiştir ki, onun bu açıklamaları da Kur'an'da şöyle açıklanmıştır: *وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَرَازِبَاتٍ لِّلنَّاطِرِينَ * وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ * إِلَّا مَنْ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَهَابٌ مُّبِينٌ* “Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve bakanlar için onu süsledik. Onları, kovulmuş her şeytandan koruduk. Ancak (göğün sırlarını çalmak için) dinleme hırsızlığına yeltenen biri olursa onu (akıp yakan) parlak ışıklı bir alev kovalar”.⁵⁰

Örnek-4

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır”.⁵¹

Hz. Ali bu âyetin tefsiriyle ilgili şu izahları yapmıştır: “Allah, elçilerini onlara tahsis ettiği vahyi ile gönderdi. İnsanlara mazeret kapıları açılmak suretiyle onların lehine kesin delil oluşmasını diye, peygamberleri mahlûkatına karşı kendisine hüccet kıldı. Allah, insanları

⁴⁸ Ra'd, 13/2. Benzer âyetler için bkz. A'raf, 5/54, Yunus, 10/3, Furkan, 25/59, Secde, 32/4 vd.

⁴⁹ İsrâ, 17/12.

⁵⁰ Hicr, 15/16-18. Benzer âyetler için bkz. Sâffât, 37/10, Cin, 72/9, Mülk, 67/5.

⁵¹ Mülk, 67/2.

doğruluk diliyle hak yoluna davet etti. Bilmiş olun ki, Allah, mahlûkatın her halini açığa çıkaracak bir meydan kurdu. O, kullarının en gizli sırlarından ve kalplerinde sakladıklarından habersiz değildir. Ancak O'nun peygamber göndermesi, “*onların hangisinin daha güzel amele sahip olduğunu sınaması içindir.*” Böylece sevap mükâfata; cezalandırmada suçta denk olacaktır”.⁵²

Bu açıklamalarıyla Hz. Ali, ölüm ve hayatın yaratılma sebebini, insanlara vahiyle desteklenen peygamberler gönderilerek, onların imtihan edilmesi olarak yorumlamıştır. Ayrıca Yüce Allah'ın kullarının en gizli sırlarından hakkıyla haberdar olduğunu, dolayısıyla kullarının nasıl bir sonuç elde edeceklerini de bildiğini ifade etmiştir. Fakat kullar, dünyada imtihana tabi tutulmadan cennet veya cehenneme gönderilecek olsalardı, Allah'a itiraz edecek ve “*Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de âyetlerine uyup da müminlerden olsaydık!*”⁵³ diyeceklerdi. “*Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!*”⁵⁴ İşte Yüce Allah, peygamberleri aynı zamanda bu gibi itiraz kapılarını kapamak için göndermiştir ki, Hz. Ali yukarıdaki yorumlarıyla bu noktalara da işaret etmiştir.

Ölüm ve hayatın yaratılmasının sebebini bu şekilde açıklayan Hz. Ali, peygamberleri de hastalarının dertlerine deva bulmak için tıp bilgisiyle dolaşan, ilaçları hazırlayan, tıp malzemelerini ısıtan, ihtiyaç duyulduğunda onlarla kör gönülleri, sağır kulakları, lal dilleri iyileştiren, gaflet ve şaşkınlık içinde olanları ilaçlarıyla iyileştiren⁵⁵ bir hekime benzetmiştir.

Örnek-5

Kâfirlerin cehennemdeki durumlarını tasvir eden **فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ** **مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ** “*Günahkârlara gelince, onlar kötü yurda indirilir. Elleri boyunlarına kelepçelenir, perçemleri alınlarına bağlanarak katrandan gömlekler ve ateşten elbiseler giydirilir*” âyetini Hz. Ali şöyle izah etmiştir:

“Onlar, kapıları üzerlerine kapatılmış, sıcaklığı artan, alevi ve ürkütücü

⁵² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 292.

⁵³ Kasas, 28/47.

⁵⁴ Nisa, 4/165.

⁵⁵ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 235.

bir şiddette sesi olan ateşte bir azap içerisindeydirler. Onlar, oradan ayrılamaz ve prangaları kesilmez. O yurdun bir süresi yok ki, son bulsun! Oradakilerin belirlenmiş bir zamanı yok ki, bitmiş olsun!”⁵⁶

Hız. Ali bu yorumlarıyla Celal ve İzzet sahibi Yüce Allah'ın kâfirler için hazırlamış olduğu, çok şiddetli ses ve alevli bir mekân olan hapis ve zindanında, onların prangalara vurularak, cezalandırılacaklarını ifade etmiştir. O bu açıklamasıyla cehennemliklerin halini, el ve ayakları kelepçelenerek zindana atılan ve aşırı suçlarından dolayı hücre hapsine mahkûm olan suçluların durumuna benzetmiştir. Ayrıca onlara katrandan gömlekler ve ateşten elbiseler giydirileceğini, onların orada ebedi olarak kalacaklarını beyan ederek, Kur'an'ın diğer âyetlerinde belirtilen hususları dile getirmiş ve bu izahlarıyla aynı şekilde Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmiştir.

1. 3. Hız. Peygamber'in (s.a.s.) Sünnetiyle Tefsir Etmesi

Kur'an tefsirinde, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden sonra başvurulacak en önemli kaynak, Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetidir. Müfessir, bir ayetin tefsirini Kur'an'ı Kerim'de bulamaz ise Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetine müracaat eder. Çünkü Hız. Muhammed, (s.a.s.) Kur'an'ın tefsiri konusunda ilk ve en salâhiyetli müfessiridir.⁵⁷ Kur'an'ı tebliğ ve tebyin etme görevi de O'na verilmiştir.⁵⁸ Hız. Ali konuşmalarında zikrettiği ayetleri bazen de Hız. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti ile tefsir etmiştir. Onun tefsirinde hadislerden ne ölçüde istifade ettiğini bazı örneklerle göstermeğe çalışacağız.

Örnek-1

Hız. Ali dünyanın fâniliği, çekiciliği ve süratle zevale gitmesini anlattığı bir konuşmasında şöyle der: “Sizi dünyadan sakındırıyorum. Çünkü o, tatlı ve güzel görünümlüdür. Şehvetlerle kuşatılmış, geçici zevklerle kendini sevdirmiştir. Nimetleri peşin olduğundan kendisini sevdirmiştir. Nimetleri devam etmez, kederinden de emin olunmaz. Çok aldattıcı ve çok zarar vericidir. Değişken ve yok olucudur. Fânidir ve helâk olucudur. (İçindekileri) yer ve yok eder. Dünya kendisini isteyenlerin tüm arzularına cevap verse ve onları kendisinden razı etse

⁵⁶ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 241.

⁵⁷ Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, 2: 156-157

⁵⁸ Maide, 5/ 67; Nahl, 16/ 44.

de yine Allah'ın şu hükmünü değiştiremez. **وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا ء أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا** “Onlara dünya hayatının misalini anlat: (Dünya hayatı şuna benzer:) Gökten bir su indirdik, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı. Nihâyet, rüzgârların savurduğu bir çöp kırıntısı haline geldi. Allah her şeye muktedirdir.” Dünyada mutluluk içinde olan hiçbir insan yoktur ki, oradaki saadetini gözyaşı izlemesin. O aldatıcıdır, içindekiler de aldatmadır. Kendisi fani olduğu gibi içindekiler de fanidir. Takva hariç, azıklarının hiçbirinde hayır yoktur... Dünya kendisine güvenen nice insanı derde, mutmain olanı helâke uğratmış, nice büyüğü hakir, nice övüneni zelil kılmıştır. Dünyanın saltanatı elden ele dolaşır, hayatı bulanık, suyu tuzlu, tatlısı acı, gıdası zehir, tutunacak ipi çürüktür. Dünyada hayat sahibi olanlar ölüme, sağlıklı olanlar hastalığa maruzdur. Mülkü alınmış, aziz olanı mağlup olmuş, geniş imkânlarla sahip olanı musibetlere uğramıştır”.⁵⁹

İşte Hz. Ali, dünya hayatının parlaklığına ve süratle zevale gitmesine misal olarak getirilen âyeti, onun zevk, sefa ve saltanatının geçici olduğuyula açıklamış; ayrıca dünya ve içindekilerin fani olduklarını, orada kazanılan servet ve makamların sürekli olarak el değiştirdiğini vurgulayarak bunların kişiye –takva hariç- bir faydasının olmayacağını belirtmiştir. Bu açıklamaların yanında ayrıca âyette zikredilen misali daha da anlaşılır kılmak için “*dünya hayatı bulanık, suyu tuzlu, tatlısı acı, gıdası zehir, tutunacak ipi çürüktür*” diyerek farklı bir temsil sunmuştur. Bu misaliyle dünya hayatında saf lezzet ve saadetin olmadığını, onun insanın ebede uzanmış arzularını tatmin etmekten uzak olduğunu ve dünyaya sınımsız sarılmanın insanı hayal kırıklığına uğratacağını anlatmak istemiştir. Hz. Ali'nin bu yorumları, Kur'an'ın değişik âyetlerinde ifade edilen gerçeklerin açık bir şekilde tasvir edilmiş şeklidir. Aynı şekilde dünyanın mahiyetinin anlatıldığı hadislerde de bu ifadelere benzer izahlar yer almaktadır.

Nitekim Hz. Peygamber de dünyanın bu cihetine dikkat çektiği bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “*Dünya tatlı ve güzel görünümüdür.*”

⁵⁹ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 244-245.

*Allah sizi orada bir müddet bırakıp neler yaptığınıza bakar.*⁶⁰

Örnek-2

Hiz. Ali, Kur'ân'ın ehemmiyet ve önemini anlattığı bir hutbesinde onun şu özelliklerine dikkat çeker: "O aldatmayan, yol gösteren ve sapıklığa düşürmeyen öğüttür, hastalıklara şifadır, sıkıntıların, küfrün, münafıklığın, isyan ve sapıklığın devasıdır, O, Allah'a yönelten bir vasıta ve bir rehberdir. Ahirette ise şefaatçidir".⁶¹ Ayrıca onda öncekilerin ve sonrakilerin haberlerinin yer aldığını ve insanların kendi aralarındaki şeylerin hükümlerinin bulunduğunu ifade eden Hiz. Peygamber'in Kur'ân hakkındaki şu hadisini zikreder:⁶² "...Onda sizden öncekilerin ve sizden sonrakilerin haberleri vardır... O, Allah'ın kopmayan sağlam ipidir. O, dosdoğru yoldur. O, kendisiyle arzuların kayıp sapmadığı, onunla konuşan dillerin yalan yanlışla bulaşmadığı, ilim ehlinin kendisine doyp kanmadığı, çok okunmakla eskimeyen, eşsizliği bitip tükenmeyen bir kitaptır"⁶³ ifade ettiği hadisinde vurguladığı hususları dile getirmiştir.

Aynı şekilde Kur'ân hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: "Diğer peygamberler, ümmetlerine kitapları geriye bıraktıkları gibi, Allah Rasulü de Rabbinizin Kitabını aranızda bıraktı. O Kitap Allah'ın helâl ve haramlarını, farz ve sünnetlerini, nâsih ve mensûhunu, ruhsat ve azimetini, husûsî ve umûmî olanlarını, ibretlerini ve mesellerini, mutlak ve mukayyedini, muhkem ve müteşabihini, müfesser ve mücmelini, müşkil ve mübeyyen olanlarını beyan etmektedir. Bu Kitap'ta öyle hükümler vardır ki bilinmesi konusunda misak alınmıştır. Öyle hükümler var ki kulların onları bilmemesi noktasında genişlik verilmiştir. Öyle âyetleri vardır ki, Kitapta farz edilişi sabittir ama neshedilişi, sünnetle bilinmiştir. Öyle âyetleri var ki Sünnetle farz kılınmış ama Kitap'ta yer almamıştır. (Recm cezası gibi) Bazı hükümleri belli bir vakitte vaciptir. Gelecek zamanda hükmü geçer. Haramların da hükümleri ayrı ayrıdır. Kur'ân'da öyle büyük haramlar var ki işleyen cehennem ile uyarılmıştır. Öyle bazı küçük haramlar vardır ki işleyen

⁶⁰ Ebu'l Hüseyin b. Haccac el- Müslim, *Sahih-i Müslim*, (Beirut: İhyau't-Turasi'l-Arab, t.y.), *Zikir*, 99.

⁶¹ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 353-354.

⁶² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 697.

⁶³ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.), *Fedâilü'l-Kur'an*, 14.

bağışlanır. Öyle hükümler vardır ki en azı da en çoğu da makbuldür”.⁶⁴ Bu açıklamalarıyla Hz. Ali, Kur’ân’ın usûl kavramlarını da ele almış; henüz Tefsîr Usûlü ilmi oluşmadan o, âyetlerin nâsîh, mensûh, helal, haram, ruhsat, azimet, hâs, âm, mesel, mutlak, mukayyet, muhkem, müteşabih, müfesser, mücmel, mübeyyen, hafî gibi kısımlarını izah etmiştir. Böylece Hz. Ali, yukarıda geçen tefsîr usûlü ilminin temelinin atılmasına öncülük etmiştir.⁶⁵

Örnek-3

Hz. Ali, Kur’ân’da insan için büyük bir tehlike olarak gösterilen⁶⁶ şeytana karşı uyanık olma konusunda, insanlara tavsiye ve uyarıda bulunarak onları şöyle ikaz etmiştir: “... Şeytan, kendisine uymanız için ona giden yolları kolaylaştırıyor; dininizi param parça etmek ve birliğinizi bozmak istiyor. Onun kışkırtmalarından ve vesveselerinden sakının. Size nasihat verenin nasihatini tutun ve onu nefisleriniz için yerine getirin”.⁶⁷

O, konuyla ilgili bir diğer uyarısında da şeytanın faaliyetlerini şöyle dile getirir:

“O düşman, eşini ayartıncaya ve rehinini kurtulamayacak hale getirinceye kadar saptırıp helak eder; vaat edip arzu ettirir; haramları güzel gösterir; insanı helake götüren büyük günahları kişinin gözünde basitleştirir; sonra da süslü gösterdiğini reddeder; basitleştirdiğini önemli sayar; güvenilir olduğunu söylediği şey için uyarmıştır.”⁶⁸ Nitekim Cenab-ı Hak Kur’ân’da şeytanın bu özelliğinden şöyle bahsetmektedir: “Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder.”⁶⁹

Hz. Peygamber de bir hadislerinde şeytanın bu özelliklerinden müminleri şöyle uyarmıştır: “Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar.”⁷⁰

Hz. Ali, insanları “riya, yalan, haset ve kin beslemek” vb. yanlış ahlakî davranışlardan sakındırdığı bir konuşmasında şöyle demiştir:

⁶⁴Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 46.

⁶⁵ Gecit, *Tefsîr İlminde Hz. Ali*, 11.

⁶⁶ Fâtır, 35/6.

⁶⁷ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 262.

⁶⁸ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 171.

⁶⁹ Bakara, 2/268.

⁷⁰ Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Tefsir, 2991.

“Bilin ki riyanın küçüğü, şirkidir. Heva ve heves ehliyle oturup kalkmak, imanın unutulup şeytanın huzurunda olmaktır. ... *وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ*”⁷¹ zira yalan, imandan uzaktır. Doğru söyleyen kişi, kurtuluş yerindedir, büyüklük mahallindedir. Yalancı ise, düşülecek yerde ve aşağılık bir konumdadır. Birbirinize haset etmeyin; çünkü haset, ateşin, odunu yemesi gibi imanı yer, bitirir. Birbirinize buğz etmeyin; çünkü buğz, her türlü hayır, bereket ve iyilikleri yok eder. Bilin ki emel, akli gaflete düşürür ve Allah'ı anmayı unutturur. Uzun emelin gerçek olamayacağını bilin; çünkü o aldatıcı; sâhibi de aldanandır.⁷²

Hz. Ali bu konuşmasında insanlara “riya, yalan, haset ve kin beslememe” konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve bunların gerekçelerini de ortaya koymuştur. Bu cümleden olarak riyanın, küçük bir şirk olduğunu; yalanın insanı imandan uzaklaştırdığını; doğru sözün ise insanı kurtuluşa götürdüğünü ifade etmiştir. Aynı şekilde insanların birbirlerine haset etmemeleri gerektiğini; zira hasedin, ateşin odunu yediği gibi imanı yiyeceğini, birbirlerine kin beslememelerini; çünkü kinin her türlü hayır ve bereketi yok edeceği konusunda insanları uyarmıştır ki; bütün bu ikaz ve uyarıları, Kur’ân ve Sünnette bildirilen hususların, onun ifadeleriyle yeniden aktarılmasından ibarettir.

Nitekim Hz. Peygamber de “*Ümmetim için gizli şirk ve şehvetten kaygı duyuyorum*” dediğinde, “Sizden sonra da hâlâ şirk olacak mı?” sorusuna; “*Evet, fakat güneşe, aya, taş a ve puta tapmak şeklinde olmayacak, insanlar ibadetlerini riya için yapacaklar*”⁷³ cevabını vererek bu konuda ümmetini uyarmıştır. Yine yalanda, insanı küfre götürecek bir cihetin olduğunu bildirerek ondan müminleri şöyle sakındırmıştır: “*Yalandan sakının, çünkü yalanla günah yan yanadır ve ikisi de insanı cehenneme götürür.*”⁷⁴ Aynı şekilde müminleri, aralarındaki muhabbet, kardeşlik ve birliğine zarar veren manevi hastalıklara yaklaşmamaları noktasında şu şekilde ikaz etmiştir: “*Birbirinize buğz etmeyin, (kin tutmayın, nefret etmeyin) birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey*

⁷¹ Hac, 22/30

⁷² Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 313.

⁷³ Müsned, 4: 124.

⁷⁴ Müsned, 1: 3, 5, 7, 8; Müslim, “Birr”, 103-105.

*Allah'ın kulları, kardeş olun.*⁷⁵ *“Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir.”*⁷⁶

Örnek-4

Hz. Ali, insanları ölüm gelmeden önce gerekli hazırlıkları yapmaları konusunda uyardığı hitabelerinde şunları söylemiştir:

*“Şüphesiz Allah sırları bilen, gönüllerden geçenlerden haberdar olmandır. O, her şeyi kuşatan, galip ve kadir olmandır. Sizden amel işleyen, eceli dolup ölüm anı gelmeden, can boğaza dayanmadan, iş işten geçmeden ve henüz vakit varken kendisine verilen sürede yapacağı iyi işleri gerçekleştirsin. Kendisi için hazırlık yapsın ve ayrılık yurdundan, ikamet edeceği yer için azığını hazırlasın.”*⁷⁷

Konuyla ilgili başka bir konuşmasında da şu ikazları yapmıştır: *“Allah'ın kulları! Hesaba çekilmeden önce nefislerinizi hesaba çekin; zorla sürüklenip alınıp götürülmeden, ölüm gelmeden önce sizden istenene tabi olun, Allah'ın dini üzere yaşayın.”*⁷⁸

Hz. Ali'nin bu ikazları Kur'an ve sünnette dikkat çekilen hususlardır. Konuyla ilgili olarak Kur'an'da şöyle buyrulmuştur: *وَأَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَّ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُنُ مِنَ الصَّالِحِينَ* *“Sizden birine ölüm gelip de: “Rabbim! Ne olurdu ecelimi biraz daha erteleyseydin de sadaka verip iyi kullardan olsaydım!” diye yalvarmadan önce size verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcayın.”*⁷⁹ Hz. Peygamber bir hadislerinde bu konunun önemini şöyle dile getirmiştir: *“Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz... Çünkü dünyada nefisini hesaba çeken kişinin, kıyamet gününde hesabı hafif olur.”*⁸⁰

Çoğu hitabetinde olduğu gibi bu konuşmasında da Hz. Ali, sözlerini Kur'an ve hadislerle süsleyerek takdim etmiştir. Bu metotla sözlerinin tesirini artırdığı gibi dinin temelleri olan Kitap ve Sünnete vukufiyetini de göstermiştir.

2. 4. Kendi İctihat ve Re'yi ile Yapmış Olduğu Te'viller

⁷⁵ Muhammed b. İsmail, Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-Sahîh)*, 1-8, (İstanbul: 1413/1992), Edeb, 62.

⁷⁶ Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-ü Ebi Davut*, (İstanbul: Çağrı yay. 2000), Edeb, 44.

⁷⁷ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 177.

⁷⁸ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 187-188.

⁷⁹ Münafikun, 10.

⁸⁰ Tirmizî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Kıyamet, 25.

Hız. Ali Kur'ân'ın âyetlerini yorumlarken dirâyet metodunu da kullanmıştır. O, ayetlere getirdiği yorumlarda sadece nakil ve rivâyetlerle yetinmemiş, şahsi çaba ve gayreti neticesinde Kur'ân'ın engin mâna denizinden de istifade ederek, Kur'an ayetlerini kendi rey ve içtihadıyla yorumlamıştır. O, "En büyük dini mirasın ve Müslümanların en büyük mal varlığının, Kur'ân'da Allah'ın vermiş olduğu fehm"⁸¹ olduğunu ifade etmesiyle de bu alanda ne derece bilgi birikimine sahip olduğunu anlatmak istemiştir. Hız. Ali'nin içtihat ve re'yi ile yapmış olduğu yorumları birkaç örnekle göstermeye çalışacağız.

Örnek-1

İsmi belirtilmeyen bir kişi kalkıp, Ya Emire'l-Müminin, bize fitneden haber ver, Allah'ın Resûlüne bunu sordun mu? demesi üzerine şunları söylemiştir: "Noksan sıfatlardan münezze olan Allah, أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَن يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ *İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece «İman ettik» demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?*"⁸² âyeti nazil olunca anladım ki, Resûlullah aramızdayken aramızda fitneler çıkmaz. Yâ Resûlallah dedim. Allah Teâla'nın sana haber verdiği bu fitne nedir, buyurdu ki: Ey Ali, ümmetim benden sonra fitneye düşer. Ben, Yâ Resûlallah dedim, Uhud günü, Müslümanlardan şehit olanlar oldu; bense şehadete erişemedim; bana bu, pek ağır geldi; Siz benim için seni müjdelerim, şehadet bundan sonra sana nasip olacak buyurmuştun; bu mudur fitne? Resûlullah, evet buyurdu, bu böyledir; o vakit nasıl sabredeceksin? Ben Yâ Resûlallah dedim, bu durak, sabır duraklarından değil, müjde duraklarından, şükredilecek bir konumdur. Resûlullah buyurdu ki, Yâ Ali, kavim, mallarıyla fitneye, sınanmaya düşecek, dinleriyle Rablerine minnet etmeye kalkışacak; rahmetini dileyenler. Fakat azabından emin olacaklar, bize azap etmez diyecekler. Haramını, yalancı şüphelerle unutturucu dileklerle helâl sayacaklar; içkiye nebiz adını takıp helâl bilecekler, rüşvete hediye, faize alış-veriş adını takacaklar. Ben, Yâ Resûlallah dedim; bu durumda onları ne sayayım? Dinden dönmüş mü diyeyim, imtihana tabi tutulmuşlar mı? Buyurdular ki: sınanmaya düşmüş say"⁸³.

⁸¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, 1: 64.

⁸² Ankebût, 29/2.

⁸³ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 313.

Hz. Ali bu âyeti, “Hz. Muhammed ümmetinin mallarıyla sınav edilecekleri, Müslüman olmalarından dolayı Allah’a minnet edecekleri ve Onun rahmetini ümit edip azabından emin olacakları” şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca onların sahip oldukları mallarıyla imtihan edilmelerinin yanında, Allah’ın haram kıldığı şeylerin bir kısmını, geçersiz şüpheler ve unutturucu dileklerle helal kabul edeceklerini de bildirmiştir. O dönemdeki Müslümanların bütün bu yanlış uygulamalarına rağmen dinden çıkmayacaklarını belirterek, bu durumun sadece bir “imtihan edilme” olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Örnek-2

Hz. Ali: *الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ* “O gün dostlar birbirine düşmandır. Yalnız müttakiler hariç”⁸⁴ âyetini tefsir ederken ahiret hayatında menfaat üzerine kurulan dünyevi dostlukların ne şekilde sonuçlanacağını bize temsili olarak şöyle açıklamıştır:

“Sonunda işler biter, zaman tükenir, dirilme zamanı yaklaşır. İnsanları kabirlerinden, kuşları yuvalarından, canavarları inlerinden ve ölüm yerlerinden çıkarır. Herkes, Allah’ın emrine uyup koşarak mahşer yerine yönelir. Suskun bir halde toplanır, saf kurarak ayakta durur. Allah onları görür, çağırır onlara duyurur. Onlar düşkünlük, korku ve teslimiyet elbisesini giyinmişlerdir. Çareler tükenmiş, ümitler kesilmiş, yürekler korkudan sinmiş, ürkmekten sesler düşmüş, ter ağızlarına gem vurmuş, korku büyüdükçe büyümüştür. İyilik ve kötülüğün arasını ayıran, herkese yaptığının karşılığının verileceğini, azabın şiddetini, elde edilecek sevabın ümidini bildiren sesteki kulaklar ürkep titrer”⁸⁵

Hz. Ali, mahşer günü kurulacak olan büyük duruşma meydanındaki ahvali, ifadeleriyle resmetmektedir. O gün insanların büyük bir korku ve heyecan içerisinde kendileri hakkında verilecek hükmü bekleyeceklerini anlatmaktadır.

Başka bir konuşmasında da hesap günü ile ilgili olarak da şöyle der: “Önümüzde ahiret var. Dünyanın da ahiretin de çocukları vardır. Siz ahiretin çocukları olun, dünyanın çocukları olmayın. Muhakkak ki her çocuk kıyamette annesine katılacaktır. Bugün amel var, hesap yok, yarın

⁸⁴ Zuhrûf, 43/67.

⁸⁵ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 163.

ise hesap var, amel yok”.⁸⁶

O halde insan, hesap günü için iyi hazırlanmalıdır. İlk yaratılışı gördüğü halde, ikinci yaratılışı inkâr edene şaşırıldığını ifade eden⁸⁷ Hz. Ali’ye: “Allah bunca insanın hesabını nasıl görecektir” diye sorduklarında “onlara rızıklarını verdiği gibi” diye cevap vermişti. “Onlar Allah’ı görmedikleri halde onların hesaplarını nasıl görecektir?” diye sorduklarında; “Allah’ı görmedikleri halde onlara rızık verdiği gibi”⁸⁸ demiştir.

Aynı şekilde Hz. Ali, *وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ* “Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik”⁸⁹ âyetindeki “kitabın her şeyi açıklaması” ifadesini, “kendisi için seçtiği dinini -kitabında indirdikleriyle sizin ve O’nun için- ikmal edinceye kadar Peygamberini belli bir süre insanların içinde yaşatması”⁹⁰ olarak açıklamıştır. Ayrıca “Peygamberin diliyle Allah’ın sevdiği ve sevmediği amelleri, emir ve yasaklarını bildirmesi; va’d ve va’idini göstermesini de”⁹¹ kitabın her şeyi açıklaması olarak tefsir etmiştir.

Örnek-3

Arkadaşlarından birisi: “Ey Müminlerin Emiri! Sana gayb ilmi verilmiş mi” diye sorduğunda; Hz. Ali tebessüm ederek Kelb kabilesinden olan o adama şöyle der: “Ey Kelbli! Bu, gayb ilmi değildir; bu ancak ilim sahibi birisinden ilim öğrenmektir. Gayb ilmi, kıyamet ilmi ve Allah’ın şu âyetinde saydığı şeylerdir: *إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ* “Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah’ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır”.⁹²

Daha sonra Hz. Ali, bu âyeti açıklama mahiyetinde sözlerini şöyle sürdürür: “Bundan dolayı rahimlerden erkek mi kız mı, çirkin mi güzel

⁸⁶ Radî, *Nehcü’l-Belâğa*, 116.

⁸⁷ Radî, *Nehcü’l-Belâğa*, 654.

⁸⁸ Radî, *Nehcü’l-Belâğa*, 695.

⁸⁹ Nahl, 16/89.

⁹⁰ Radî, *Nehcü’l-Belâğa*, 178.

⁹¹ Radî, *Nehcü’l-Belâğa*, 178.

⁹² Lokman, 31/34.

mi, cömert mi cimri mi, şakî mi saîd mi, cehenneme bir odun mu; yoksa cennetlerde peygamberlere bir arkadaş mı olacağını Allah bilir. İşte bu, Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği gayb ilmidir. Bundan başka bir ilim daha vardır ki, o da Allah, Peygamberine, O'nun da bana öğrettiği 'kalbimin iyice idrak etmesi ve aklımın da en güzel şekilde kavraması için dua ettiği' bilgidir".⁹³

Ayrıca, Hz. Ali gizli ilimlere daldığını, bildiklerini açığa vuracak olsa, insanların derin suya sarkıtılmış ip gibi titreyeceklerini ve ızdırap içinde kıvranacaklarını söylemiştir.⁹⁴ Bu ifadelerden Onun Allamül-Guyûb olan Yüce Allah'ın peygamberine bildirdiği bazı gaybî bilgileri, Hz. Peygamberin de kendisine bildirdiği anlaşılmaktadır.

Örnek-4

Hz. Ali, *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ* "Allah adâleti ve ihsanı emretmektedir"⁹⁵ âyetini açıklarken adâlet ile ihsan arasındaki farka değinmiş ve "Adalet insaftır; ihsan ise fazlalıktır"⁹⁶ (Fazladan verilen iyiliktir) diye yorumlamıştır. Kendisine adâlet ile cömertlik arasındaki fazilet sorulduğunda da şöyle cevap vermiştir: "Adâlet her şeyi yerli yerine koyar, ama cömertlik onları cihetinden çıkarır; adâlet genel bir yöneticidir, ama cömertlik hususi bir ârızdır. O halde adâlet daha yüce ve daha üstündür"⁹⁷ Hz. Ali burada "cömertlik adaleti cihetinden çıkarır" ifadesiyle muhtemelen israfı kast etmiş olabilir.

Ayrıca adaletle ilgili olarak; "adâlet ve dürüstlükte genişliğin olduğunu, adâlet ve dürüstlükten rahatsız olanların, zulüm ve haksızlıktan daha çok rahatsız olacaklarını" söylemiştir.⁹⁸ Yani, Ona göre kim adâletle işlerini düzene sokamıyorsa, o zulüm yaparak işlerini daha da yokuşa sürükleyecektir.

Hz. Ali bu açıklamalarıyla Kur'an'ın sıklıkla vurguladığı 'adalet ve ihsan' kavramlarına kendi içtihat ve re'yi ile izah getirmiştir. Adaleti insaf; ihsanı fazlalık olarak tefsîr etmesiyle de Kur'an'ı filolojik yöntemle tefsîr etmiştir.

Örnek-5

⁹³ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 275.

⁹⁴ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 61.

⁹⁵ Nahl, 16/90.

⁹⁶ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 676.

⁹⁷ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 723.

⁹⁸ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 67.

Hız. Ali faydalı öğütlerden ibret alınmasını, zikir ve nasihatlerden istifade edilmesini tavsiye ettiği bir konuşmasında şöyle demiştir: “Sanki ölümün pençesi size yapışmış, emelin bağlantıları sizden kesilmiş, tahammül edilemez kötü işler ve vuku bulması kaçınılmaz olana sürüklenme sizi şaşırtmıştır.” Daha sonra konuşmasını; **وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ** “Herkes beraberinde bir sevk edici ve bir şahit ile gelir”⁹⁹ âyetiyle sürdürerek bunu “sevkedenden, onu mahşer yerine sürer; şahitler ise onun yaptıklarına şahitlik eder”¹⁰⁰ diye tefsir etmiştir. Âyet-i kerime, bize mahşer meydanından bir tablo sunmaktadır. İnsanlar, büyük duruşma yerinde getirilerek bir araya toplanacak ve bütün yaptıklarından hesaba çekileceklerini bildirmektedir.

Örnek-6

وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

“... Ve ‘Bizden daha kuvvetli kim var?’ dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah’ın kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı”.¹⁰¹

Yukarıdaki âyet-i kerime zamanın süper gücü olan Âd kavminden bahsetmektedir. Onlar yeryüzünde haksız böbürlenmişler, kendilerini haşa Allah’tan daha güçlü görmüşler ve “Bizden daha güçlü ve kuvvetli kim var?” demişlerdir. Bunlar, kendilerini yaratan ve kendilerine güç ve kuvvet veren Allah’ın kendilerinden daha güçlü ve kuvvetli olduğunu görmediler. Bu itibarla onun azabından korkup yaptıkları kötülüklerden vazgeçemediler. Onlar, Allah’ın kendilerine gönderdiği çeşitli delil ve mucizeleri inkâr ettiler. Bu sebeple onların üzerine, birbirlerini takibeden o uğursuz ve dehşetli günlerde, uğultu çıkaran dehşetli rüzgârları gönderildi ki onlar daha dünyadayken, kendilerini rezil eden azabı tatsınlar. Allah’ın onlara, âhirette vereceği azap ise onları daha fazla rezil ve rüsvay edecektir. Onlar, kıyamet gününde kendilerini bu durumdan kurtaracak herhangi bir yardımcı da bulamayacaklardır.¹⁰²

Hız. Ali bu âyete atıfta bulunarak bu kavimle ilgili olarak şöyle demektedir:

“Sizden önce uzun ömür sürenlerin, eserleri kalanların, devamlı

⁹⁹ Kaf, 50/21.

¹⁰⁰ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 177.

¹⁰¹ Fussilet, 41/15.

¹⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, 11: 444.

olmayacak ümitlere düşenlerin, yardımcıları hazır duranların, orduları çok olanların yurtlarında değil misiniz ki? Onlar da dünyaya taptılar, hem de nasıl taptılar? Dinlerini bırakıp dünyayı aldılar; hem de nasıl aldılar? Sonra (kendi yerlerine) ulaştıracak azık olmadan ve kat' edecek binekleri olmadan göç ettiler. Acaba dünyanın, onlardan birini fideye karşılığında bıraktığını, onlara yardımda bulunduğunu, onlarla güzel dostluk kurduğunu gördünüz mü, hiç? ...Dünyayı bırakıp gideceğinizi ve göçeceğinizi bilin! Gerçi bunu bilirsiniz ya! Dünyada “Bizden daha kuvvetli kim var?” diyenlerden öğüt alın. İstemedikleri bineklere bindirilerek kabirlerine indirildiler, misafirliğe çağırılmadan mezarlarına kondular. Kefenleri topraktan biçildi. Çürümüş kemiklere komşu oldular. Onlar çağırana icabet etmeyen komşulardır. Artık onlar zulmü defetmez, imdat isteyenlere aldırış etmezler. Yağmur yağdığında sevinmez, kuraklık olduğunda ümitsizliğe kapılmazlar. Onlar topluluk gibi görünürler, ama yalnızdırlar. Komşu gibi görünürler, ama uzaktırlar. Yakındırlar, ama birbirlerini ziyaret etmezler”.¹⁰³

İşte Hz. Ali, Allah’a karşı gelenlerin ve kendilerinden daha büyük güç görmeyenlerin akıbetlerinden ibret alınması gerektiğini; zira onlar Kahhar ve Cebbar olan Allah’ın kâinata koymuş olduğu kanunlara mahkûm olarak, maşukaları olan dünyadan ayrılıp, hiç hoşlanmadıkları kabir çukuruna girdiklerini ve orada birbirlerine yardım etme imkânlarının da kalmadığını bildirmiştir. Onların acınacak hallerinin resmini çizercesine tasvir ederek zihinlerde daha kalıcı ve ibret alma yönünün etkili olmasını sağlamıştır.

Örnek-7

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey iman edenler! Allah’tan gereği gibi korkun ve ancak Müslümanlar olarak ölün”.¹⁰⁴ Hz. Ali, yukarıdaki âyeti şu cümlelerle tefsir etmiştir:

“Salih amel işlemeye gayret edin. Ölümün ansızın gelip çatmasından korkun. Çünkü kaybolan rızkın geri gelmesi umulabilir; ancak kaybolan ömrün geri gelmesi mümkün olmaz. Bugün elden kaçan rızık, yarın daha artmış olarak geri gelebilir. Oysa dün ömrünüzden kaybettiğiniz bir vaktin bugün geri dönmesini bekleyemezsiniz. ‘Ümit gelecekle, yeis

¹⁰³ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 245-246.

¹⁰⁴ Ali İmran, 3/102.

ise geçmişle ilgilidir' dedikten sonra şöyle demiştir: Öyleyse “*Ey iman edenler Allah’tan gereği gibi korkun ve ancak Müslümanlar olarak ölün*”.¹⁰⁵

Hz. Ali bu açıklamalarıyla Müslümanın her an ölecekmiş gibi hazırlıklı olması gerektiğini, geçen günlerin tekrar gelmesinin mümkün olmadığını, dolayısıyla zamanın iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu tarz yaşantıyla, Allah’tan gereği gibi korkmanın tahakkuk edeceği ve Müslüman olarak hayatın son bulacağını ifade etmiştir.

İsmi belirtilmeyen bir şahıs Hz. Ali’den, Allah’ı gözüyle görmüş olacağı şeklinde vasfetmesini istediğine, Hz. Ali, buna çok kızar. Ardından bu konuyla ilgili bir hutbe irad ederek şu tavsiye ve uyarılarda bulunur:

" ... Ey soran kişi! Kur’ân’ın sana gösterdiği Allah’ın sıfatlarını kendin için rehber olarak al. Onun hidayetinin nuruyla aydınlan. Şeytan’ın seni öğrenmekle mükellef tuttuğu, Kitapta (Kur’ân) sana farz kılınmayan, Peygamber’in ve hidâyet önderlerinin sünnetinde izi bulunmayan şeyi öğrenmeyi münezzehten Allah’a havale et. “...Allah, insanlardan hakikatini araştırmakla sorumlu tutmadığı şeylerde derinleşmeyi terk etmelerini istemiştir. Bundan sakın ve münezzehten Allah’ın yüceliğini, aklına göre değerlendirme; yoksa helak olanlardan olursun”¹⁰⁶

Hz. Ali, bu ikazlarıyla; Kur’ân’da Yüce Allah’ın bildirdiği sıfatlarıyla iktifa edinilmesi gerektiğini, Allah’ın insanı sorumlu tutmadığı, Hz. Peygamber ve ilimde derinleşmiş önderlerin bu konuda ortaya koydukları bilgilerin dışında, merak saikasıyla başka şeyler öğrenmek için bir çaba ve gayretin içine girilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun sebebini de Allah’ın kullarını, bu noktalarda sorumlu tutmadığını, insanların bu konularda daha fazla bilgi edinme isteğinin arkasında, şeytanın vesvese ve hilesinin etkili olduğunu vurgulamıştır ki, bu hususa Kur’ân’da da dikkat çekilmiştir.¹⁰⁷ Hz. Ali bu yorumlarıyla müteşabih âyetlerin manasının anlaşılması noktasında istikbalde ekol

¹⁰⁵ Radi, *Nehcül-Belâğa*, 250.

¹⁰⁶ Radi, *Nehcül-Belâğa*, 189-190.

¹⁰⁷ “...*Kalplerinde eğrilik olan kimseler, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onların çeşitli anlamlı olanlarına uyarlar. Oysa onların yorumunu ancak Allah bilir...*” (Ali İmran, 3/7)

haline gelecek bir düşüncenin temelini atmıştır.¹⁰⁸

Örnek-8

Hz. Ali ümitsizlik zamanında **وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ**

“O ki insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indirir, rahmetini her tarafa yayar. O, Vefî'dir- Hamîd'dir”.¹⁰⁹ âyetinin gereği olarak yağmur duasına çıkılması gerektiğini belirtir. Kendisi de dağların kuruduğu, hayvanların susadığı, bundan dolayı koyunların iniltisi ve develerin böğürtüsü olduğu, bulutların gelmediği ümitsizlik zamanda Allah'a şöyle yalvarır: “Ey Allah'ım! Senden su istiyoruz, tertemiz, bereketli, kökleri filizlendiren, dalları meyvelendiren, yaprakları yemyeşil yapan, üzerimize her tarafı ıslatacak bir yağmur indir. Çünkü sen, onlar umutsuzluğa düştüğünde yağmuru indirir ve rahmeti yayarsın. Sen çok övülen bir velisin”.¹¹⁰

İnsanlar bolluk zamanlarında şımarırlar, kendilerine geniş ihlanda bulunan Rabblerini unuturlar. Kuraklık olduğu zamanda ise, onların tamamıyla umutları kesilir. İşte böyle bir durumda Cenab-ı Allah kullarına rahmet eder, yağmur yağdırır. Kulların bütün sebeplerden ümitlerini kestikleri bir anda müsebbibü'l-esbab/sebeplerin yaratıcısı olan Cenab-ı Hakk'a ihlas ve samimiyetle dua ettiklerinde Onun rahmetinin tecelli edeceğini bildiğinden bu âyeti, uygulayarak izah etmiştir.

Örnek-9

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulülemre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve

¹⁰⁸ Müteşâbih âyetler, birçok manaya ihtimali olup, bu manalardan birini tâ'yin ve tercih edebilmek için başka bir delile ihtiyaç duyan âyetlerdir. Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olan müteşâbih âyetleri, Selef âlimleri te'vil etmemiş ve onların manalarıyla meşgul olmamışlardır. Daha sonra gelen (Halef) âlimler ise, birtakım ehliyesiz kimselerin, müteşâbih âyetlere Kur'an-ı Kerim'in kâfi hükümlerine aykırı mana vererek, fitne kapılarını açmaları karşısında, bu âyetleri te'vil etme zorunluluğunu hissetmişlerdir. (Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 2: 68-71.)

¹⁰⁹ Şûrâ, 42/28.

¹¹⁰ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 253-255.

Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."¹¹¹

Hz. Ali ile Suriye valisi Hz. Muaviye taraftarlarının arasında miladi 657 tarihide gerçekleşen ve üç ay kadar devam eden savaşın sonucunda her iki taraf, hakemlerin vereceği karara razı olacaklarına dair anlaşma imzalarlar.¹¹² Hz. Ali'nin bu olayda hakem kabul etmesini, Hâricilerin daha sonra kınamaları üzerine yaptığı konuşmasında şöyle demiştir:

"Biz insanları hakem yapmadık, Kur'ân'ı hakem tayin ettik. Kur'ân, iki yaprak arasındaki kitaptır; dille söylemez; Onu okuyup anlatacak biri gerek. Onunla söz söyleyenler, insanlardır. Şamlılar bizden, Kur'ân'ı hakem tayin etmemizi istediler. Yüce Allah'ın kitabından yüz çevirecek kişiler değiliz biz ve noksan sıfatlardan münezze olan Allah, "*Bir şeyde anlaşmazlığa düştünüz mü, Allah'a, Peygamber'e başvurun*" buyurmuştur. Allah'a başvurmak, Kitabıyla hükmetmemizdir. Peygamber'in sünnetine başvurmak, Onun hükmüne, Onun sünnetine uymamızdır. Allah'ın Kitabıyla gerçek olarak hükmedilecekse biz, onunla hükmetmeye herkesten daha ziyade layığız; Allah'ın Resûlü'nün sünnetine uyularak hükme varılacaksa biz, insanlar arasında onunla hükmetmeye en fazla hakkı olanlarız, ona ehil bulunuyoruz."¹¹³

Neden hakeme razı olarak mühlet verdin dersiniz cevabım şudur: "Bilgisiz de gerçeği bilsin, öğrensin, bilgi sahibi de bilgisini büsbütün arttırsın; bunu istedim, bunu diledim. Allah belki bu uzlaşmayla bu ümmetin arasını bulur, düzeltir, bu zaman içinde biraz soluk almasını sağlar, gerçek aydınlanır, sapıklık ortadan kalkar dedim."¹¹⁴

Hz. Ali Müslümanların aralarında herhangi bir anlaşmazlık olduğunda bu mes'eleyi, Allah'ın kitabı olan Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetine götürmeleri gerektiğini ve onlardaki hükümlere göre hareket etmelerinin zarurî olduğunu ifade eder. Kur'ân ve sünnetin birer yazılı kanundan ibaret olduklarını, dolayısıyla onlardaki kanunları, insanların tatbik etmesi gerektiğine dikkat çekerek, bu işe kendilerinin daha layık olduklarını beyan eder. O, bu veciz açıklamalarıyla Kur'ân ve sünnette

¹¹¹ Nisa, 4/59.

¹¹² Ebü'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihaye*, Riyad: (thk. Sami b. Muhammed Selam, Daru't-Tayyibe), 1420/1999, 7:253-278.

¹¹³ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 270.

¹¹⁴ Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, 270.

Müslümanların ihtiyaç duyacakları problemlerin çözüm yollarının bulunduğunu belirterek bu âyete bu şekilde bir izah getirmiştir.

Sonuç

Nehcü'l-Belâğa, Şerif er-Radî tarafından derlenerek Hz. Ali'ye nisbet edilmiş bir eserdir. Eser, onun hutbeleri, emirnameleri, resmî ve özel mektupları, vecizeleri ve öğütlerinden meydana gelmiştir. Bu metinlerde dinî, ahlakî konular başta olmak üzere siyasi, idarî, askerî ve daha pek çok konularda insanlara tavsiye ve uyarılarda bulunmuştur. Hz. Ali bu metinlerde ikaz ve tavsiyelerini yer yer Kur'ân âyetleri ve Hz. Peygamberin hadisleriyle daha etkili hale getirmiştir. Bir âlim, zahid ve hatip olan Hz. Ali, Hz. Peygamber'e vahyin başlangıcından vefatına kadar Kur'ân'ın nüzûlüne her aşamada şahitlik yapmıştır. Bu açıdan onun Nehcü'l-Belâğa'da âyetleri tefsiri hem dirâyet, hem de rivâyet açısından önem arz etmiştir. Rivâyet yoluyla tefsir ettiği âyetlerde, daha çok "Kur'ân'ı Kur'ân'la açıklama" yöntemine başvurmuş; bunu yaparken âyetleri bazen direkt olarak vermiş bazen de onlara işaretler etmekle yetinmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in hadisleriyle tefsir ettiği âyetlerde de bu yöntemi kullanmıştır. Dirâyet yöntemiyle ele aldığı âyetleri teşbih ve temsillerle açıklayarak zihinlerde daha kalıcı hale getirmiştir. Henüz "Tefsîr Usûlü İlmî" teşekkül etmeden önce, âyetlerin nâsih, mensûh, helal, haram, ruhsat, azimet, hâs, âm, mesel, mutlak, mukayyet, muhkem, müteşâbih, müfesser, mücmel, mübeyyen ve hafî gibi o ilimle ilgili kavramlarına açıklık getirmiştir. Ayrıca Allah'ın sıfatlarıyla ilgili olan müteşâbih âyetleri de te'vil etmemiş ve bu noktada daha sonra ekol haline gelecek olan selef âlimlerinin görüşlerinin oluşmasına öncülük ederek istikbalde ortaya çıkacak ilimlerin tohumlarını atmıştır. Bütün bu hususlar onun ne derece engin bir öngörüye sahip olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Aksu, Ali. Nehcü'l-Belağa'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12, 2008, 35-54.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-Sahih)*. İstanbul: 1413/1992.
- Durmuş, İsmail. "Nehcü'l-Belağa". *DİA.*, Ankara: 2007, 32: 539.

Ebû Davud, es-Sicistânî. *Sünen-ü Ebu Davut*. İstanbul: Çağrı yayınları, 2000.

Gecit, Mehmet Seyid. *Tefsîr İlminde Hz. Ali (Katkısı, Yorumu Ve Pratik Hayatına Yansıması)*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020.

Hız. Ali, *Nehcü'l-Belağa*. Hız. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri. trc. Adnan Demircan. İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.

İbn-i Hanbel, Ahmed. *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Kesir, Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir. *el-Bidâye ve'n-Nihaye*. (thk. Sami b. Muhammed Selam, Daru't-Tayyibe), Riyad: 1420/1999.

Korkmaz, Sıddık. Nehcü'l-Belağa'nın Müellifi ve Metni İle İlgili Problemler. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, 23, sy. 166.

Müslim, Ebu'l Hüseyin b. Haccac. *Sahih-i Müslim*. Beyrut: İhyau't-Turasi'l-Arab, t.y..

Nehcü'l-Belağa, Hız. Ali'nin Hutbeleri, Vasiyetleri, Emirleri, Mektupları, Hikmet ve Vecizeleri. Trc. Abdülbaki Gölpınarlı, M. Hüseyin Tutya. İstanbul: 1972.

Nehcü'l-Belağa. Hız. Ali Buyruğu/Kur'an-ı Natık. İstanbul: Karacaahmet Sultan Dergâhı Derneği, 2000.

Radî, eş-Şerif. *Hız. Ali, Nehcü'l-Belâğa*. Kum: İntişarâtu Likâi, 2004.

Râzî, Fahrüddin. *et-Tefsîrû'l-Kebîr=Mefatihü'l-Ğayb*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye, 1420.

Suyutî, Celalüddin Abdurrahman. *el-İtkân fi Ulumi'l-Kur'ân*. (thk. Ahmed b. Ali, 4 cilt.) Kahire: Daru'l-Hadis, 2006.

Taberanî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed. *el-Câmiü's-Sagîr*. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 2011.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsa. *el-Câmiü's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, t.y.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed Abdullah. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. (thk. Yusuf Abdurrahman ve Diğerleri), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1994.